

POLITIČKI SUSTAV ISLAMSKRE REPUBLIKE IRAN

Vedran Obućina

Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2017.

DOI: 10.20901/an.14.12

Od Islamske revolucije 1979. Iran je iznimno važna, zanimljiva i zahtjevna tema politoloških istraživanja. Zanimljivo je ponajprije političko uređenje koje je revolucija iznjedrila jer je u mnogim aspektima jedinstveno u odnosu prema svima drugim državama, uključujući islamske. Potom je zanimljiva uloga Irana u međunarodnim odnosima. Od samog osnutka Islamska Republika imala je ambiciju biti prisutna u međunarodnim, poglavito bliskoistočnim procesima, što joj je cijelo vrijeme više ili manje polazilo za rukom. Prvih godina Republike glavna je tema bio njezin osmogodišnji krvavi rat s Irakom. Istodobno je počeo proces izvoza ideja Islamske revolucije, koji je u određenoj mjeri zahvatio većinu muslimanskih država i islamiističkih pokreta, bez obzira na to što su se temeljili uglavnom na sunitskim tradicijama. Islamska revolucija nadahnula je brojnu mladež diljem arapskoga muslimanskog svijeta. Razočarani porazima u ratovima s Izraelom 1967. i 1973. i u potrazi za novim idealima i identitetima, mnogi su ih pronašli u, Ajamijevim riječima (2014: 96), "naoružanom imamu" koji je "teokratsku politiku učinio atraktivnom svim Arapima".¹ U posljednjih nekoliko desetljeća Iran je, osim nadahnuća i ideja, izvezio i vojne instruktore i oružje te financirao pokrete koji su bili njegovi sateliti, poput libanonskog Hezbolaha. U posljednjih nekoliko godina

nakon "Arapskoga proljeća" 2011. Iran je na bliskoistočnoj pozornici počeo prerastati u jednoga od ključnih aktera: dinamika i priroda sukoba u Iraku, Siriji i Jemenu uvelike je određena iranskom nazočnošću u njima. Naposljetku, iranski razvoj nuklearnog programa, kojega se pribojavaju Izrael i niz sunitskih režima, od kojih je najglasniji onaj u Rijadu, pa i dio zapadnog svijeta, od Islamske Republike učinio je državu čiji se potezi i politike pažljivo prate, analiziraju, anticipiraju i evaluiraju.

Svemu tome unatoč, u hrvatskoj se politološkoj literaturi o Iranu ne može pronaći gotovo ništa. Tu je prazninu ispunila knjiga Vedrana Obućine *Politički sustav Islamske Republike Iran* koju je Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu objavio potkraj 2017. u biblioteci Političke analize. Knjiga je studija Islamske Republike Iran koja bi svojim ozbiljnim pristupom, opsegom i interdisciplinarnošću, i da u Hrvatskoj postoji više studija o Iranu, nedvojbeno privukla pozornost čitatelja zainteresiranih za dublji uvid u bliskoistočne teme. Autor je studiju Irana podijelio u deset poglavlja, od kojih je svako zaokružena cjelina važna za razumijevanje te države. To su: "Iranska politička povijest", "Islamska revolucija", "Idejne zasade Islamske Republike", "Sustav vlasti Islamske Republike", "Islamska revolucionarna garda, *basidži* i socijalni populizam", "Društvena pravda i *bonijādi*", "Političke stranke i stranački sustav", "Regionalna i lokalna samouprava", "Vanjska politika" i "Za-

¹ Ajami, Fouad. 2014. *In This Arab Time: The Pursuit of Deliverance*. Stanford: Hoover Institution Press.

ključak", nakon kojega slijede prilozi s biografijama premijera iz razdoblja vladavine Reze Pahlavija, vrhovnih i drugih vođa revolucije te teološko-političkih konceptata na kojima se zasniva moderni Iran.

Premda je knjiga poglavito politološka, možda je njezina najveća vrijednost u autorovu interdisciplinarnom pristupu temi. Autor je prikazao ključne teološke i povijesne aspekte i obrasce te jezične definicije i koncepte, koji politički sustav i suvremenu politiku Irana čine mnogo razumljivijom nego bi bili iz isključivo politološke perspektive. Autorovo poznavanje farsija značajno pridonosi kvaliteti studije. Neka pojmovna objašnjenja, poput sociološko-teološkog koncepta *velājat-e fakih*, čine sam temelj ideje Islamske Republike kao političkog imamata, koji je od početka revolucija bio nositelj vizije budućeg uređenja države. Kroz njega se provlači gotovo sve što je relevantno za uspješno mobiliziranje onih kojima je taj koncept poznat: od obećanja socijalne pravednosti i uključenosti svih, pa i najnižih slojeva društva, do pouzdanja u očinsku figuru vođe na čelu države čiji se autoritet ne temelji na sili nego na brizi. Ništa slično ne postoji u zapadnjačkome političkom diskursu. To nije ni neobično ni neočekivano; politički pojmovi kao što su kalifat, bid'a, tagut, fedajini ili džahilija sveprisutni su u bliskoistočnome islamskom svijetu i golem dio zapadnjačkog nerazumijevanja bliskoistočnih političkih procesa izvire upravo iz nepoznavanja političko-religijske terminologije. Autor objašnjenju tih pojmova pristupa ozbiljno, pokazujući ponajprije da su njemu dobro poznati, a potom i da se čitatelj koji želi razumjeti političke procese, aktere i atraktivnost (ili repulsivnost) Islamske Republike mora s njima upoznati.

Obučina je mudro izbjegao traženje analogija za islamske političke koncep-

te u rječniku zapadnjačkih političkih teorija. Čitajući ovo djelo, takav se pristup lako može shvatiti kao nešto što se podrazumijeva, ali nije tako. Odveć se često u zapadnjačkim analizama bliskoistočnih islamskih društava događa upravo takvo – gotovo jamačno na neuspjeh osuđeno – traženje analogija, pa tako proizvedena analiza, da parafraziram glasovitu usporedbu Bernarda Lewisa, ima isti učinak kakav bi imalo prenošenje nogometne utakmice uz uporabu teniske terminologije. Osim pojma i koncepta *velājat-e fakih* (str. 84-98), Obučina je objasnio i druge pojmove bez kojih bi razumijevanje Islamske Republike bilo mnogo teže, a katkad i nemoguće: *ahl al-bejt* ("Kuća Poslanikova", str. 283-292), *mostazafen* (potlačena masa, str. 100), *šahid* i *šahadat* (mučenik, mučeništvo, str. 24), *tabaki* ("službena simulacija plakanja na politički važnim susretima", str. 24, 291), *idžti-had* i *mudžtahid* (tumačenje odnosno tumač Kurana i tradicije, str. 90, 293-295), *rahbar* (vrhovni vođa, str. 24, 121), te mesijanske političke titule *al-Mahdi*, *al-Muntazar*, *al-Hudždža*, *al-Ka'im*, *Bakijtullah* (str. 87). Tu su i imena i neki naslovi kojima su sljedbenici iskazivali poštovanje Homeiniju, poput *Ruholah*, što na arapskome znači "Duh Božji" (str. 67), *al-sultan al-'adil* ili "pravedni vladar", i *mardž* odnosno *mardža-e taklid*, "izvorište imitiranja" (str. 70, 294). Autor je perzijske i arapske riječi na hrvatski jezik transliterirao izravno, a ne, kako je nažalost česta praksa, preko engleskog jezika, čime je pokazao razumijevanje i za tu problematiku, premda transliteracija i transkripcija s arapskoga pisma na hrvatsku latinicu još nisu standardizirane. Terminologija je ujednačena, kao i pisanje arapskoga određenog člana.

U knjizi je prikazan povijesni kontekst u kojemu su nastala ključna vjersko-politička načela Islamske Republike. Primjerice, autor se na brojnim mjestima

referira na mučeništvo imama Huseina, glavnog junaka šijitskog žrtvoslovlja, a u Prilogu 5. opisuje njegovo obiteljsko podrijetlo, te kako se okolnosti pod kojima je ubijen i prisjećanje na njegovo mučeništvo prakticiraju i percipiraju u suvremenome iranskom društvu. U okviru povijesnih pregleda, autor se referira na šijitske tradicije, što je logično i opravdano. Mislim, ipak, da bi korisno bilo da je povremeno prikazao i sunitiski pogled na zbivanja, bilo da je riječ o sličnostima (kao u evaluaciji karaktera umajadskog kalifa Jezida ili pitanju legitimnosti pretvaranja kalifata u nasljedni dinastijski oblik vladavine) bilo o razlikama (kao u razlozima i načinu na koji je Hasan nakon Alijeve smrti Muaviji predao vlast, te pridavanja božanskih atributa imami-ma i općenito *ahl al-bejtu*). Te su usporedbe politološki važne u suvremenima sektaškim sukobima koji potresaju značajne dijelove muslimanskoga Bliskog istoka, a izvan njega teško su razumljivi bez objašnjenja povijesnog konteksta u kojemu su nastali te teološko-političkih implikacija (kao što je *bid'a*, unošenje inovacije kao drugi najveći grijeh u islamu, što autor spominje u kontekstu šijitske percepcije sufizma, str. 86).

Opisi političkog sustava Islamske Republike Iran i različitih društvenih procesa nakon revolucije 1979. temeljiti su i opsežni. Autor je analizirao većinu aktera, institucija i procesa koji su potrebni za čitateljev kvalitetan prvi susret s političkim sustavom i ideologijom Islamske Republike. To se odnosi kako na političke procese unutar Irana, od državne do lokalne razine, tako i na iransku vanjsku politiku, iransko viđenje međunarodne zajednice i međunarodnih odnosa, te na stavove prema različitim političkim ideologijama nastalima izvan islamskog svijeta. Autor je u knjizi nastojao rastumačiti primjenu islamske doktrine i zakonodavstva na oblikovanje iranske politike i ideologije, prepoznajući rele-

vantnost teoloških i mitoloških koncepata za privlačnost iranskog modela državnog ustrojstva u očima njegovih pristasa. Ozbiljno je analizirao misli i postupke čelnika i drugih aktera Islamske revolucije i susljednih procesa, pridajući im važnost koja im i pripada. Time je izbjegao čestu metodološku pogrešku zapadnjačkih autora koji religijske i iracionalne argumente, strane zapadnjačkom svjetonazoru, često prelakom odbacuju kao neiskrene ili nerelevantne, čak i kada su njihovi nositelji ključni akteri analiziranih političkih fenomena i procesa, a njihove riječi i njihovi postupci u velikoj mjeri usklađeni.

U knjizi je adresiran i čimbenik iranskoga dubokoga nacionalnog osjećaja koji se očuvao unatoč snažnima stranim utjecajima. Iran je među rijetkim zemljama koje su islamizirane već na početku širenja nove religije, ali nije arabiziran. Između prihvaćenog islama i odbačenog arabizma u Iranu oduvijek postoje napetosti. U tom je kontekstu zanimljivo autorovo opažanje kako se nakon Islamske revolucije "pokušava... arabizirati jezik i povijest Irana, te se u središte pozornosti stavljaju islamske tradicije i šijitsko sjećanje na mučeništvo. Takva je politika dio takozvane Kulturne revolucije (*Engelāb-e farhangi*), koja se počela provoditi netom nakon Islamske revolucije, a koja je danas, u svom izmijenjenom obliku, stožerna politika Ministarstva kulture i islamskih pitanja, jednog od najmoćnijih ministarstava iranske vlade. Osim što ovo ministarstvo ima vlastiti diplomatski zbor, koji čini brojne kulturne centre Islamske Republike Iran u svijetu, ono je i jedino ministarstvo vlade koje se brine o očuvanju i napretku državne ideologije. Zbog toga često dolazi u sukob s teokratskim vijećima" (str. 102).

Obučina se letimice osvrnuo i na vjerojatno najvažnijeg autora sveukupne perzijske povijesti, Firdusija, čije djelo

Šāhnāme predstavlja epsku pripovijest o iranskoj naciji, a čiji je kraj posvećen arapskim osvajanjima i islamizaciji Perzije. Obućina smatra da "Firdusi nije gajio istinske protuarapske osjećaje, niti je takav osjećaj postojao sve do modernih vremena". To nije neuobičajeno mišljenje, poglavito kada se poslijerevolucionarno tumačenje Firdusijeva djela usporedi s onim iz Pahlavijeva vremena, što autor i navodi. No tu je problematiku možda trebalo pobliže analizirati, a čitatelju prikazati i alternativna viđenja toga važnog pisca i djela, možda čak i iz samoga Firdusijeva teksta,² jer je on u pitanjima perzijskog stava prema Arapima do danas predmet golemog zanimanja, različitih tumačenja i prijepora, ali i nacionalnog ponosa i identiteta Iranaca.

Obućina je ovim djelom pokazao više nego dobro poznavanje gotovo svakog aspekta iranskog društva relevantnog za kvalitetnu političku analizu. Iz teksta je jasno kako to za autora nije samo jedna od tema kojima se bavi, nego mu je "bliska srcu", izučava je temeljito i o njoj piše pasionirano. Sklonost predmetu analize i određena razina pasioniranosti, pa čak i pristranosti, gotovo su nužne kako bi se napisao tekst koji se uzdiže iznad suhog nabranjanja institucija i monotonog objašnjavanja činjenica, te čitatelja spretno uvodi u svijet o kojemu piše, potičući u njemu i znatiželju i povremenu oduševljenost. Kreativnost i kvaliteta ovoga djela nedvojbeno ukazuju na postojanje te pristranosti i pasioniranosti. No to istodobno otežava kritički pristup temi, čemu se autor, katkad očito, nastojao oduprijeti. To je uspio samo u određenoj mjeri. U Obućininu

² Usp. Ferdowsi, Abolqasem. 2016. *Shah-nameh: The Persian Book of Kings*. New York: Penguin Books, str. 940-962. Pismo vojskovođe Rosatama bratu, kojega Firdusi opisuje kao čovjeka puna vrlina koji je do smrti branio perzijsko kraljevstvo od arapske najezde, osobito je znakovito (str. 941-945).

tekstu nailazimo na nekoliko neočekivanih i nepotrebnih rečenica u kojima su nasilje u islamu ili pak brutalni i nehuman aspekti iranskog režima prikazani blago apologetski. Obućina džihad, uz obrazloženje da je riječ o "manjem džihadu" kao "fizičkoj borbi protiv protivnika islama", tumači kao "situaciju kada muslimani napadaju nemuslimane kako bi spriječili širenje politeizma" (str. 81). To je apsurdna tvrdnja. Riječ džihad ne znači sprečavanje širenja politeizma nego, ponajprije, nasilno osvajanje teritorija za islam, premda etimološki, na što i Obućina ukazuje, ona nije izvedena iz arapske riječi za rat te može označavati i djelovanja koja nisu povezana s nasiljem. Autor tvrdi kako "džihad nije riječ za rat; arapska riječ za rat je *harb*, pa se džihad krivo tumači u brojnoj zapadnoj literaturi i medijima" (str. 81). I to je netočna tvrdnja i njome se prihvaća apologetika džihadizma. Sintagma "sveti rat" ne može se doslovice prevesti na arapski "*harb al-mukaddas*" nego je to jedno od – štoviše, glavno – značenja riječi džihad.³

Drugi je primjer Obućininu referiranje na prijatnu iranskog predsjednika Ahmadinedžada "o nestanku Izraela sa zemljovida" kao na "populistički iskaz" (str. 196). Time autor, vjerojatno nesvjesno, relativizira nešto što Izraelci, ali i velik dio svijeta, shvaćaju kao poziv na genocid. Uz taj je komentar autor nastojao ublažiti iranski stav prema Izraelu riječima "čelnici Islamske Republike su vrlo oprezni kod svog stava prema postojanju izraelske države" (str. 196). No na početku knjige daje drugačije viđenje, prema kojemu se "na široj regionalnoj razini očituje... krajnje neprijateljska pozicija prema Izraelu" (str. 26).

³ Znanstvenu studiju u kojoj je koncept džihada kvalitetno obrađen iz islamskih izvora, uglavnom relevantnih i za sunite i za šijite, napisao je Khadduri, Majid. 1962. *War and Peace in the Law of Islam*. Baltimore: Johns Hopkins Press.

Obučina je dao solidan pregled odnosa Islamske Republike s drugim državama i režimima, poglavito azijskima i afričkim, s terorističkim i drugim skupinama, te SAD-om. U dijelu u kojemu opisuje kako se dinamika međunarodnih odnosa promijenila nakon Hladnog rata, kada je religija zamijenila ideologiju kao ključnog čimbenika identiteta i podjele, Obučina piše i da je "rad Samuela P. Huntingtona o sukobu civilizacija... učinkovito reideologizirao posthladnoratovski svijet". Stječe se dojam da je Huntington svojim radom skrivio činjenicu da je "religija... postala glavnim nazivnikom tog sukoba" (str. 214) što, dakako, nije točno.

Iranska izgradnja nuklearnih pogona – jedna od ključnih suvremenih tema – prikazana je gotovo potpuno iz iranske službene perspektive, kao da je riječ samo o energetske, a ne i o vojnom projektu (str. 224-225). Obučina, među ostalim, piše: "Pitanje iranskog nuklearnog i balističkog programa vodilo je režimu zapadnih i UN-ovih sankcija, u čijoj pozadini leži i krajnje složen odnos Irana prema Europi i Sjedinjenim Državama" (str. 27). No pozadina nije "složen odnos", nego iranska nuklearna ambicija, nepovjerenje niza država prema Iranu i strah od iranskog prerastanja u nuklearnu oružanu silu koji, uz Europu i SAD, dijele i mnoge bliskistočne države.

Obučina netočno tvrdi i da "Iran ne prakticira kamenovanje za preljubništvo, kako je određeno šerijatom". Prema izvješćima organizacije *Amnesty In-*

ternational, kamenovanje, čije su žrtve uglavnom žene, u Iranu nije neuobičajena praksa, premda je 2002. donesen moratorij na takav oblik kažnjavanja.⁴ Autor se samo letimice osvrće na smrtnu kaznu – razloge za izricanje spominje tek u okviru reforme pravosudnog sustava Reze Šaha, (str. 52) – ne navodeći da se u Islamskoj Republici smrću kažnjavaju, među ostalim, "vrijeđanje Proroka" i "neprijateljstvo prema Bogu", da se kazne katkad izvršavaju javno, kao i da su i neki maloljetnici pogubljeni ili čekaju pogubljenje.⁵ U tom je kontekstu logično i legitimno pitanje koliko se država ili, bolje rečeno, vlast koja propisuje smaknuća zbog vjerskih ili moralnih prijestupa može smatrati dijelom civiliziranog svijeta i partnerom u razvoju nuklearnih tehnologija. Smatram da je izbjegavanje te teme ozbiljan propust.

I nakon Obučinine knjige postoji potreba za novim analizama Islamske Republike, poglavito onima koje donose više kritičkog promišljanja o toj fascinantnoj i politološki zanimljivoj zemlji. No što god se bude pisalo o Islamskoj Republici u Hrvatskoj, bit će teško ne referirati se na ovaj, sve u svemu, iznimno kvalitetan tekst.

Boris Havel

⁴ <https://www.amnesty.org/en/press-releases/2008/01/iran-death-stoning-grotesque-and-unacceptable-penalty-20080115/> (pristupljeno 27. veljače 2018).

⁵ <https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/iran/report-iran/> (pristupljeno 27. veljače 2018).

